
Goran
MILAS

Vlado
ŠAKIĆ

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

O ČEMU
SVJEDOČE
ZATOČENICI
SRBIJANSKIH
LOGORA?

Ljudska povijest od najranijih vremena prepuna je primjera pokušaja istrebljenja jedne ljudske skupine od strane druge skupine. Logično je zaključiti da se učestalost i težina posljedica takvih masovnih zločina trebala smanjivati sa porastom kolektivnog pamćenja i civilizacijske razvijenosti. Međutim najstravičniji masovni zločini dogodili su se u dvadesetom stoljeću, a najveći od njih - Holokaust, na "najciviliziranijem" kontinentu - Europi. Očigledno je, dakle, da ljudsko pamćenje posljedica takvih zločina i globalni civilizacijski napredak nisu bili važni čimbenici njihove prevencije. Stoga se u dvadesetom stoljeću, a naročito poslije drugog svjetskog rata u okviru društvenih znanosti, a posebice sociologije i psihologije velika pozornost usmjevala prema istraživanjima stvarnih uzroka masovnih zločina. U tom kontekstu posebni prinos shvaćanju uzroka genocida i masovnih ubijanja ljudi razvijao se u okviru socijalne psihologije.

Skupina autora koji su se najintenzivnije bavili istraživanjem genocida i masovnih ubijanja ljudi te primjenom sociopsiholoških teorija i koncepcija za objašnjenje njihovih uzroka i posljedica objavili su 2002. godine knjigu pod naslovom "Understanding Genocide - The Social Psychology of the Holocaust". Knjiga je zapravo zbornik od 14 posebnih cjelina u kojemu dvadesetak poznatih socijalnih psihologa objašnjava različite aspekte genocida i masovnih ubijanja služeći se analizom dosadašnjih istraživanja i suvremenim spoznajama iz socijalne psihologije. Radi pokušaja primjene modela iznesenih u knjizi na činjenice navedene u ovom radu osvrnut ćemo se samo na neka opća mjesta iz knjige koja se po ocjeni autora mogu koristiti za zaključnu raspravu.

Newman i Erber (2002.), na temelju predočenih analiza u knjizi, navode da su kriza, strah i prijetnja povijesno najčešće povezani s genocidom. Ta tri čimbenika vode do traženja žrtvenog jarca u drugoj ljudskoj skupini. Pri tome određene kulturne vrednote više od drugih vode počinite-

lje prema genocidu ili masovnim ubijanjima. Tome još prinosi opća ljudska sklonost ka konformizmu i pokoravanju, neaktivnost "pasivnih promatrača", prikrivanje zločina lažima od strane počinitelja, sklonošću nekih počinitelja da naročito brutalno postupaju prema žrtvama te pokušaju da se kasnijim analizama zločina opravdaju počinitelji.

Sve navedene temeljne čimbenike koji jednu ljudsku skupinu vode prema genocidu ili masovnom ubijanju pripadnika druge skupine autori precizno analiziraju u knjizi. Tako Frey i Rez (2002.) navode da svaka vanjska skupina može biti tretirana kao "žrtveni jarac" sve dok nije dovoljno sposobna uzvratiti, mada prethodna uvjerenja o nekim skupinama čine te skupine vjerojatnijim "žrtvenim jarcima" (vidi Staub and Mandel, 2002.). Oyserman i Laffer (2002.), analizirajući utjecaj kulture na vjerojatnost statusa "žrtvenog jarca" navode da je ta vjerojatnost veća ako je vanjska grupa percipirana iz konteksta dominantno kolektivističke kulture ili ako se nalazi u okviru kolektivističke kulture. Navode primjer Nacizma kao radikalnog kolektivističkog pokreta unutar kojeg se kao "žrtveni jarac" našla židovska manjina nad kojom je izvršen genocid.

Važno je napomenuti da s motrišta skupine koja je počinitelj genocida ili masovnog ubijanja, prema spomenutim autorima, "žrtveni jarac" nije skupina koja se doživljava isključivo inferiornom već i opasnom i prijeljnom po počinitelja u odnosu na njegove ciljeve. Stoga se takva vanjska skupina dodatno stigmatizira to jest poistovjećuje ju se s "divljim životinjama". Na taj način kod velikog broja počinitelja umanjuje se osjećaj odgovornosti za počinjene zločine, a kao glavni psihološki čimbenici počinjenja postaju sklonosti ka konformizmu s ciljevima "unutarnje skupine" te sklonosti ka poslušnosti i pokoravanju. Kada se tome pridoda fenomen pasivnosti promatrača neuključenih u sukob (vidi Staub, 2002.) i vjerovanje lažima i prijevarama počinitelja (vidi Erber, 2002.), stvoren je društveni okvir za genocid i masovno ubijanje.

Kao primjere genocida i masovnog ubijanja pripadnika jedne skupine ljudi od strane druge, u dvadesetom stoljeću, osim Holokausta, autori navode Turski genocid nad Armencima 1915.-1916., "autogenocid" u Kambodži 1975.-1979., genocid u Ruandi 1994. i masovna ubijanja u Argentini 1976.-1979. Genocid i masovna ubijanja u drugoj Jugoslaviji početkom devedesetih spominju se samo u radu Glicka (2002.), kao primjeri s ideološkom pozadinom i to samo u slučaju srpske agresije na Bosnu i Hercegovinu i Kosovo.

Srbija je početkom devedesetih osim na Bosnu i Hercegovinu i Kosovo izvršila agresiju i na Hrvatsku. U toj

agresiji genocid i/ili masovno ubijanje bili su sastavni dio ratne strategije kojoj je cilj bio onemogućiti Hrvatskoj demokratsko odcjepljenje od druge Jugoslavije i odcjepljenje velikog dijela njenog teritorija prema višestoljetnom velikosrpskom planu (vidi Pavličević, 1992.). U ovom radu analiziran je upravo taj aspekt agresije koji najzornije podupire tezu o genocidu i/ili masovnom ubijanju kao dijelu ratne strategije. U zaključnoj raspravi pokušat će se, stoga primijeniti navedeni teorijski okvir i na ovaj ratni događaj iz nedavne prošlosti.

Iskustvima oslobođenih branitelja i civila iz srpskih logora dosad su se, gotovo isključivo, bavili mediji, poglavito kroz izdvojene ispovijesti ili u maniri nesustavnih prikaza anegdotalnog karaktera. Iako i takva svjedočanstva imaju težinu, u znanstvenom smislu, mnogo veću vrijednost imaju sustavna istraživanja populacijskog karaktera ili ona provedena na nepristranim uzorcima zavidne veličine. Istraživači Instituta Pilar su, u suradnji s Hrvatskim društvom logoraša srpskih koncentracijskih logora obavili anketno istraživanje na gotovo dvije tisuće oslobođenih branitelja i civila, na temelju kojeg se, uza sve metodološke ograde, može suditi o načinu postupanja u logorima, ne više na razini izdvojenog slučaja, već kao odraz općeg načela.

Metoda

U radu su izloženi rezultati anketnog ispitivanja 1917 oslobođenih zatočenika srpskih logora. Istraživanje je zamišljeno kao populacijsko, jer je svaki član Hrvatskog društva logoraša srpskih koncentracijskih logora bio dužan ispuniti anketu. U izradi ankete konzultirane su stručne osobe različitih profila, no konačan izgled i sadržaj oblikovali su članovi Predsjedništva, rukovodeći se ponajprije nastojanjem da se prikupi što veći broj relevantnih podataka. Na svojoj prvoj sjednici, Predsjedništvo je donijelo odluku kako je svaki član društva dužan ispuniti anketu i do danas ju je ispunilo više od dvije tisuće zatočenih branitelja i civila, a njih pet stotina dalo je i nešto iscrpniji iskaz o vlastitom kretanju tijekom zarobljenštva.

Iako su dobiveni podaci dragocjeni u rasvjetljavanju zbivanja u srpskim logorima, istraživanje se suočilo s problemima koja u stanovitoj mjeri ograničavaju njihovu valjanost i vjerodostojnost. Prije negoli se upustimo u analizu podataka spomenut ćemo metodološke ograde, koje nas priječe da dobivene nalaze prikažemo kao posve vjerodostojnu sliku onoga što se dešavalo s braniteljima i civilima tijekom njihova zatočeništva.

Jedan od nedostataka svakako je neprikladnost anketne metode u zahvaćanju odgovora koji nisu unaprijed predviđeni. Projekt je intencijski zamišljen kao uska sprega kvalitativnog i kvantitativnog pristupa, u kojem bi neusljudeni, spontani razgovori s nekolicinom bivših zatočenika ili njihove pismene izjave poslužile kao pojmovni okvir za izradu ankete. Proučeni materijali nastali uporabom kvalitativne metodologije su međutim pokazali da osobe oslobođene iz srpskih logora nisu bile sklone davati odveć temeljite i iskrene odgovore, nastojeći se držati faktografije bez spominjanja neugodnih potankosti. Tek je u manjem broju izjava zabilježeno svjedočenje o mučenju, ubijanju i drugim zlodjelima, ali vrlo rijetko kao da se radi o osobi koja ih navodi. Takav obrambeni mehanizam je posve razumljiv i nalazi se u funkciji zaštite osobnog integriteta svakog pojedinca, ali je zbog toga studija ostala lišena potencijalno vrijednih podataka.

Nameće se također pitanje koliko su ispitanici cenzurirali vlastite odgovore u anketnom upitniku. Premda se može pretpostaviti da je valjanost upitnika time ugrožena u bitno manjoj mjeri od slobodnih pisanih iskaza, problem nijekanja i skrivanja bolnih doživljaja svakako valja uzeti u obzir pri tumačenju. Takva primjedba tim je važnija uzme li se u obzir da anketa nije bila anonimna i da su prilikom njezina ispunjavanja u prostoriji bili nazočni i članovi Predsjedništva koji su ispitanike upućivali kako da odgovaraju na pitanja. Nezajamčena anonimnost svakako je mogla biti razlogom povećane cenzure i suzdržavanja od posve iskrenih odgovora, napose u osoba koje su proživjele osobito traumatična iskustva.

Drugi jasno uočljiv problem ankete što su je oslobođeni zatočenici ispunjavali bila je njena nepotpunost i nedorađenost, vjerojatno kao posljedica brzine kojom je sačinjena. Navedimo samo primjer izostavljanja vjerojatno najčešće korištene metode fizičkog mučenja – udaranja i batiranja iz inventara ponuđenog ispitanicima. Preostali problemi vezani su uz nejaka metrijska rješenja pojedinih pitanja koja su ograničila statističku obradu na isključivo opisne pokazatelje, bez mogućnosti da se u cjelokupnu problematiku zađe i nešto dublje.

Unatoč pobrojanim ograničenjima, podaci prikupljeni anketom itekako su dragocjeni jer u svakom pogledu predstavljaju spoznajni iskorak u odnosu na posve anegdotalne epizode pojedinaca zatočenika čije su se ispovijesti našle u medijima. Prikupljeni podaci, naime, nude mnogo širu sliku onog što se dešavalo u srpskim logorima, te se nakon njihova predočenja teško može govoriti o izdvojenim slučajevima ili izuzetnim okolnostima. Upravo u pro-

cjeni populacijskih parametara, odnosno rasprostranjenosti određenih iskustava među zatočenicima u cjelini, valja tražiti glavnu prednost prikupljenih podataka. Možemo se, doduše, pitati je li uzorak osoba koje su ispunjavale anketu reprezentativan za sve zatočeničke. Premda je beziznimno davan svim članovima Društva opravdano je pretpostaviti da bi rezultati bili uvelike drukčiji u slučaju da su ga imali prilike ispuniti i oni koji se nikad nisu vratili iz zatočeništva. Stoga se može pretpostaviti, da pristranost podataka ide u smjeru nešto bolje slike života u srpskim logorima nego što je uistinu bila.

ANALIZA REZULTATA

Socio-demografska obilježja uzorka

Prema većini socio-demografskih obilježja, uzorak oslobođenih zatočenika ne odudara od prosjeka opće populacije. Ono po čemu je, razumljivo, najviše različito jest zastupljenost spolova. U uzorku izrazito dominiraju muškarci (više od 95%), što je, s obzirom na okolnosti, očekivan podatak. Prosječna dob zatočenika bila je, u trenutku zarobljavanja 38 godina što približno odgovara populacijskom prosjeku izuzmu li se njeni maloljetni pripadnici. Izrazitu većinu zatočenika čine Hrvati (94%) i katolici (94%).

Podaci o zarobljavanju

Uzorak se većinom sastoji od branitelja (72%), dok na civilno stanovništvo otpada 12% zatočenika uz još 15% pripadnika civilne zaštite. Veliku većinu ispitanih osoba zarobila je Jugoslavenska armija (79%), dok se u tome svojstvu mnogo rjeđe spominju paravojne postrojbe (14%) i “teritorijalci” (5%).

Zarobljeništvo

Zarobljenici su većinom odvođeni u srpske logore Sremsku Mitrovicu (34%) i Staićevo (28%), dok su druga odredišta spominjana mnogo rjeđe. Značajan postotak zatočenika boravio je također u Begejcima (9%) i Manjači (3%), a tek su rijetki odvođeni u Bileću, Glinu, Knin, Niš ili Staru Gradišku. Ispitanici u velikom broju navode dvije ili više lokacija, što upućuje na postojanje tranzitnih i odredišnih logora.

Duljina zarobljeništva u velikoj je mjeri ovisila o statusu u trenutku zarobljavanja. Civili i pripadnici civilne zaštite većinom su puštani nakon jednog do tri mjeseca, dok su branitelji zadržavani u zatočeništvu i znatno dulje,

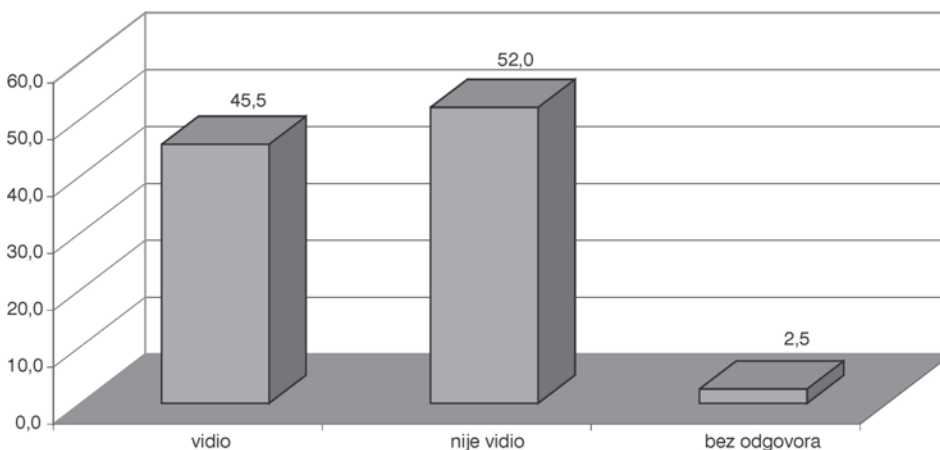
neki čak više od dvije godine. U prosjeku je zatočeništvo trajalo nešto manje od četiri mjeseca. Ne treba uz to zane-mariti kazivanja nedavno oslobođenih osoba koja svjedoče da se u srpskim zatvorima još i danas nalaze hrvatski zatočnici, što je podatak, koji bi, kad bismo ga uzeli u obzir, iznesene procjene uvelike produljilo.

Uvjeti smještaja u logorima najčešće su opisivani kao “loši”, “oskudni” i “neprikladni”. Podjednako neprimjerenima ocijenjene su hrana i higijenski uvjeti. Takve su odgovore gotovo beziznimno davali svi oslobođeni zatočnici.

Mučenje

Svjedočanstva oslobođenih zarobljenika govore kako je mučenje bilo sastavnim dijelom zatočeništva, a ne tek izdvojen slučaj pojedinca ili manje skupine ljudi. U logorima su bili primjenjivani najteži oblici zlostavljanja, uključujući i ubijanje zatočenika. Gotovo polovica ispitanih zatočenika (46%) vidjela je ubojstvo nekog drugog zarobljenika (Slika 1). Takva se pojava, nažalost, ne može ograničiti samo na pojedine logore. Naprotiv usporede li se svjedočanstva zatočenika iz različitih logora, u svakome od njih približno isti postotak je nazočio ubojstvu nekog od zarobljenika. Nažalost anketa nam ne dopušta da razdvojimo ubojstva koja su se desila neposredno po zarobljavanju od onih do kojih je došlo nakon smještaja u logor.

Slika 1.
Bio svjedokom ubijanja
zatvorenika

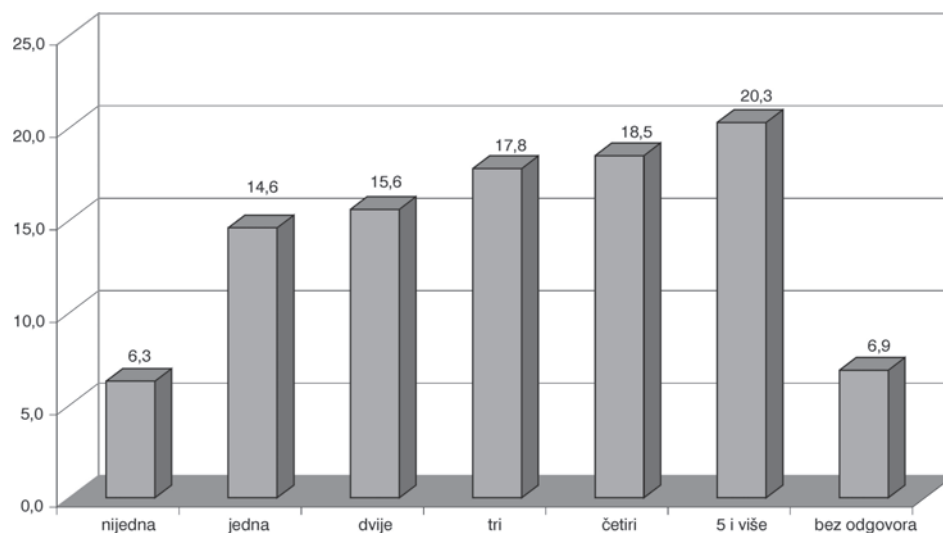

U logorima se primjenjivao čitav niz fizičkih i duševnih metoda mučenja, barem nekima od kojih su, gotovo bez iznimke, podvrgavani zatočnici. Popis fizičkih metoda sadržavao je dvanaest postupaka zlostavljanja koji su u logorima primijenjivani različitom čestinom. Neki od njih, međutim, bili su gotovo sveprisutni, tako da je svega nešto

manje od 7% oslobođenih zatočenika izjavilo kako tijekom zarobljenštva nije iskusilo ni jednu od pobrojanih metoda. Riječ je poglavito o civilnim osobama koje su u zarobljenštvu bile kratkotrajno. Preostala većina susrela se barem s jednim ili većim brojem učestalih načina zlostavljanja (Slika 2).

Goran Milas, Vlado Šakić
**O čemu svjedoče zatočenici
 srbijanskih logora?**

Slika 2.
 Broj primijenjivanih metoda
 fizičkog mučenja

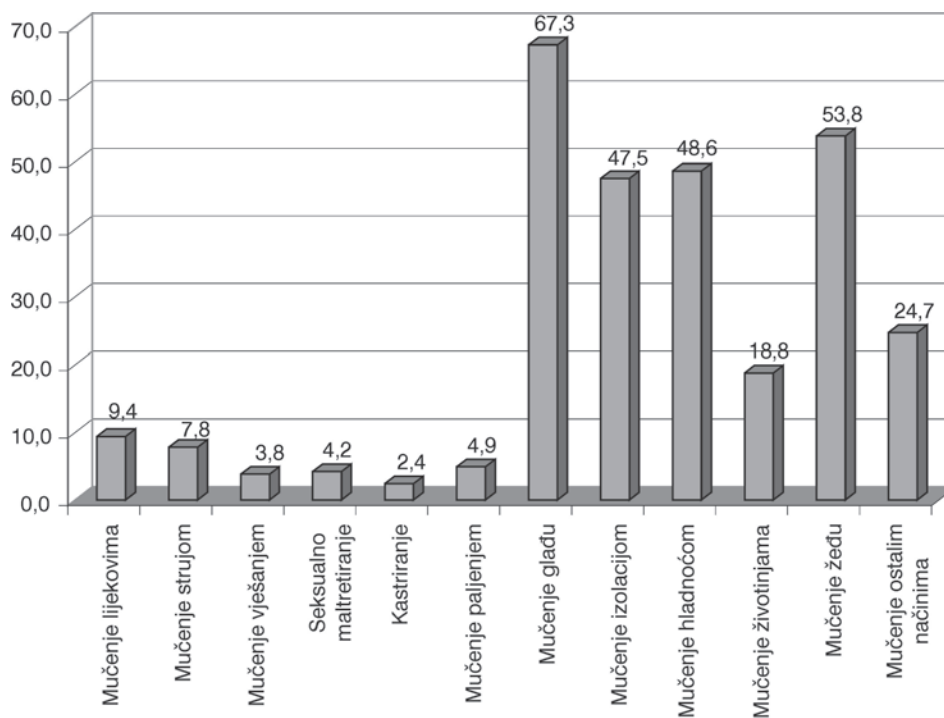

Među načinima zlostavljanja prednjače oni koje bismo mogli podvesti pod uskraćivanje za život nužnih namirnica, neprikladnost smještaja i neprimjerenost brige o zatočenicima. Mučenje glađu i žeđu bile su svakako najraširenije metode zlostavljanja. Prvu je iskusilo 67%, a potonju 54% zatočenika. O prehrani u logoru može posvjedočiti i razlika u prosječnoj težini prije i nakon puštanja koja iznosi gotovo 18 kg. Uzimajući u obzir duljinu boravka u zatočeništvu, osoba je u logoru gubila prosječno pet kilograma mjesečno. Takvi podaci jasno upućuju na namjerno izgladnjivanje koje je u logorima sustavno provođeno. Uskraćivanje sna također je bilo učestalo primjenjivano (52%), a dobro je znano da se njime postiže opća dezorijentacija i psihičko slabljenje zatvorenika, često s namjerom mijenjanja stavova u sklopu postupka koji je u literaturi poznat kao ispiranje mozga. Većina je također bila izložena hladnoći (49%), a kad bismo proanalizirali vrijeme u kojem su bili zatočeni, vjerojatno bismo mogli zaključiti kako su oni koji joj nisu bili izloženi, boravili u logoru u toplijem dijelu godine. Iznimnom čestinom zatočitelji su se služili izolacijom kao metodom zlostavljanja (48%). Među visokorangiranim metodama, koje se učestalo spominju nalazi se i mučenje životinjama kojeg navodi gotovo 20% oslobođenih zatočenika.

Iako je njeno određenje uvelike nejasno, ova metoda se vjerojatno podjednako odnosi na nehigijenske uvjete u prostorijama kojima su se kretale životinje poput kukaca ili štakora, kao i na stvarno zlostavljanje životinjama poput natjerivanja pasa na zatočnike.

Mučenje u užem smislu riječi sastoji se u nanošenju fizičke boli koja nije posljedica tek boravka u neprimjernoj prostoriji ili uskraćivanja stvari nužnih za život. U pojmovno raznovrsnoj kategoriji “ostalih fizičkih metoda” koju je izabralo 25% ispitanih, kriju se poglavito oni koji su tijekom zatočeništva premlaćivani. Nažalost ova, vrlo učestala metoda mučenja, zasigurno je korištena mnogo više nego što to brojke nagovještavaju. Propust je načinjen pri izradi ankete u kojoj je ona omaškom izostavljena, tako da ju je ispitanik mogao spomenuti tek na vlastitu inicijativu. No i ovako se daje dosta zaključiti o njenoj raširenoj uporabi. Nešto manje uobičajene metode mučenja ili one posebno okrutne spominjane su rjeđe. Mučenje lijekovima spominje 9% zatočenika što se vjerojatno odnosi na uskraćivanje, a ne na davanje neprimjerenih farmakoloških pripravaka. Mučenje strujom je iskusilo 8% zatočenika, paljenjem njih 5%, seksualno zlostavljanje i mučenje vješanjem 4%, a pedesetak zatočenika (2%) bilo je izloženo iznimno okrutnom načinu mučenja kastriranjem (Slika 3).

Slika 3.
Učestalost primjene različitih
fizičkih metoda mučenja

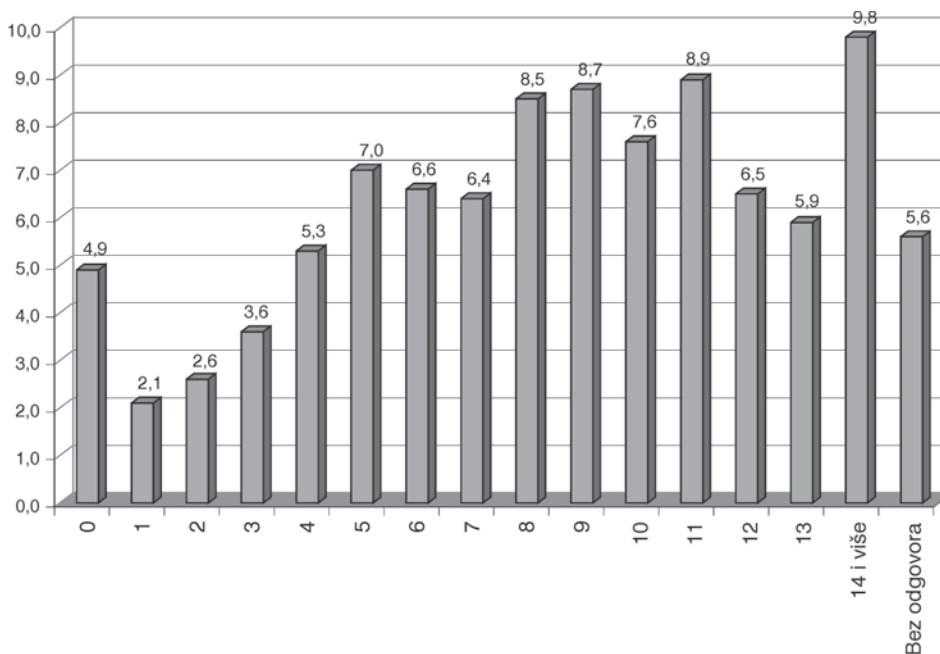
Svjedočanstva o zlostavljanju nude razmjerno jasnu sliku o tome što se odvijalo u srpskim logorima. Posve je neupitno da su zarobljenici smješćavani u posve neodgovarajuće prostorije i da je s njima postupano bez uvažavanja čak i elementarnih fizioloških potreba. Uz to je značajan broj zatočenika bio izložen zlostavljanju s nakanom da im se nanese bol ili da ih se trajno osakati. Pri tome su se u logorima razmjerno učestalo služili premlaćivanjem, ali su, premda mnogo rjeđe, korištene i druge, mnogo okrutnije ili bizarnije metode. U analizi valja imati na umu nesklonost mnogih da navedu i priznaju neka posebno neugodna i traumatična osobna iskustva zbog čega je moglo doći do podcjenjivanja rasprostranjenosti pojedinih oblika zlostavljanja.

Odgovori ispitanih osoba nadalje sugeriraju kako je duševno zlostavljanje bilo još češće primjenjivano od fizičkog. Manje od 5% bivših zatočenika navodi kako im nije bilo izloženo. Preostali priznaju kako je na njima bila primijenjena barem jedna, ali mnogo češće veći broj postupaka duhovnog zlostavljanja. Nezanemariv broj ispitanih osoba je štoviše odgovorio kako su zlostavljani svim navedenim metodama. Nije odveć teško pretpostaviti čemu je služilo duševno zlostavljanje. Riječ je o postupcima koji ponižavaju, slabe moral i samopouzdanje, narušavaju samovrednovanje i dovode do potpune nesigurnosti. Takvi postupci koristili su se u mnogim ratovima, a veoma sličnu vrstu zlostavljanja prolazili bi američki vojnici zarobljeni za Korejskog rata, kad je i skovan pojam ispiranja mozga.

Najčešći oblici psihičke torture bili su usmjereni na kidanje veze s Hrvatskom i vrijednostima zbog kojih su branitelji pošli u borbu. Čak 82% oslobođenih zatočenika navodi kako im je govoreno da ih Hrvatska više ne želi, a 74% ih je štoviše bilo prisiljeno na pjevanje četničkih pjesama. Strah, nesigurnost i dezorganizacija bili su također poticani neposrednim fizičkim prijetnjama. Slušanju zapomaganja drugih logoraša bilo je izloženo gotovo tri četvrtine zarobljenika (70%), a prijetnje strijeljanjem bile su upućene također velikoj većini (64%). Za većinu (47%), štoviše, nije se ostalo samo na prijetnjama već su organizirana lažna strijeljanja. Zarobljenici su također zastrašivani prisilnim promatranjem ubijanja i zlostavljanja (28%) ili seksualnog napastovanja (5%). Za potpuno slabljenje morala provedene su i lažne razmjene (58%) i odvođenja u nepoznato (45%) nakon kojih, sigurno je, zarobljenici više nisu imali vjere u svoje izbavljenje. Višekratno ispitivanje u svako doba dana i noći koje je iskusilo gotovo dvije trećine ispitanih osoba (60%) trebalo je, združeno s deprivacijom

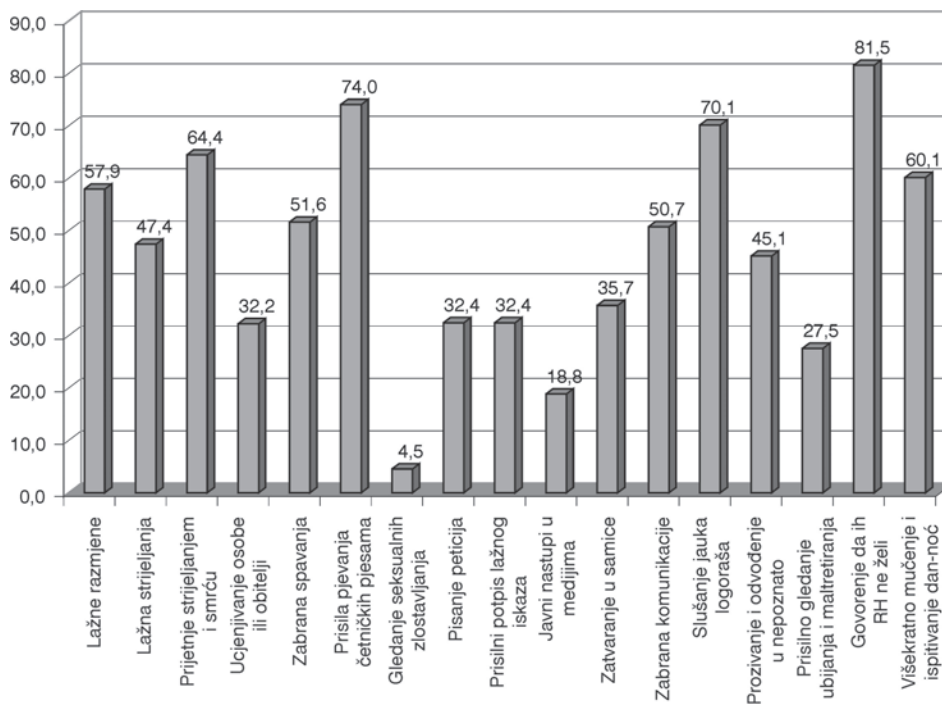
sna polučiti stanje dezorijentiranosti i slaboće nakon kojeg bi bilo lakše izvući određene informacije od zarobljenika ili ih iskoristiti na neki drugi način. Dodatni preduvjet za to bila je potpuna izolacija, odnosno zabrana komunikacije s drugim zarobljenicima čije postojanje doista i potvrđuje više od polovice ispitanih osoba (51%). Velik broj zarobljenika je također zatvaran i u samice (36%). Dakako, cijeli program postupaka nije bio slučajan, već vjerojatno brižno planiran i provođen. Nije se prezalo od iskorištavanja zarobljenika, koje se prisiljavalo na nastupanje u medijima (19%), pisanje peticija (32%) ili potpisivanje lažnog iskaza (32%) (Slika 4 i 5).

Slika 4.
Broj primijenjivanih metoda
duševnog mučenja

Cjelokupna lepeza korištenih metoda zlostavljanja pruža mogućnost jasnog iščitavanja namjera i strategije pritiska na zarobljenike. Posve je jasno da je u osnovi cijelog postupka instrumentalizacija zatvorenika koje se logorima nastojalo "slomiti" fizički i psihički. Brojna svjedočanstva kazuju kako je određen broj zarobljenika jednostavno smaknut. Oni koji bi preživjeli, prolazili bi torturu s namjerom zastrašivanja, ponižavanja i slabljenja samovrednovanja kao preduvjeta mijenjanja političkih stavova i vrijednosti. Takve je ljude bilo moguće naknadno iskoristiti kako bi se u domaćoj i svjetskoj javnosti stvorio lažni dojam pravednog rata moralno opravdanih ciljeva.

Slika 5.
Učestalost primjene različitih duševnih metoda mučenja

ZAKLJUČNA RASPRAVA

Urednik i jedan od autora knjige “Putevima pakla: kroz srpske koncentracijske logore u 21. stoljeće” D. Rehak, inače i sam zatočenik srpskog koncentracijskog logora tijekom srpske agresije na Hrvatsku 1991. godine, navodi poimence šezdesetak koncentracijskih logora na teritoriju Republike Srbije i Crne Gore u kojima su početkom devedesetih odvođeni Hrvati. Nad njima su vršene torture opisane u predočenoj analizi. Uz to skupina autora (Rogić i sur., 1995.) objavila je precizne podatke i kontekst u kojem je više stotina tisuća nesrpskog pučanstva iz Hrvatske protjerano iz svojih domova. Neka svjedočanstva kako je taj proces tekao na individualnim razinama objavljena su u knjizi “Stotinu svjedočanstava” (1993.) i mnogim drugim publikacijama. Iz analize svih dostupnih izvora predočeni su i načini na koje su se provodila masovna ubijanja i protjerivanja na cijelom teritoriju Republike Hrvatske tijekom 1991. godine (vidi Šakić i sur., 1992.).

Ovi se podaci navode kao potpora predočenim u ovoj analizi, kako bi primjena teorijskog okvira iz uvoda na srpsku agresiju na Hrvatsku bila razvidnija.

Srpska agresija na Hrvatsku uslijedila je u procesu raspada komunizma kao svjetskog procesa i raspada druge Jugoslavije u kojoj su pod prividom jednakosti svih pet naroda Srbi imali dominantnu političku, sigurnosnu i ekonomsku ulogu. Drugim riječima, kriza raspada Jugoslavije najviše je prijetila ugroziti privilegije koje su Srbija kao jedna od sastavnica Jugoslavije i srpski narod na cijelom teritoriju Jugoslavije, a posebice u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu imali gotovo pedeset godina. Ta prijetnja izaziva strah i homogenizaciju kod srpskog naroda uoči raspada komunizma pod ideološkom maskom "antibirokratske revolucije". Srpska akademija znanosti (SANU) izdaje Memorandum kao svojevrsni "manifest" za spas druge Jugoslavije, a u stvari njime se oživljuju stoljetne velikosrpske težnje za tuđim, naročito hrvatskim teritorijima. Dodatna homogenizacija srpskog naroda događa se i zluporabom religije u političke svrhe, putem određenih krugova u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Tako su Srbi početak raspada Jugoslavije kroz demokratski proces osamostaljivanja pojedinih njenih sastavnica dočekali potpuno nacionalno i ideološki homogenizirani, imali su "vođu" i imali su nadzor nad Jugoslavenskom armijom. Ostali narodi iz druge Jugoslavije bili su im potpuno inferiorni. Kao "žrtvene jarce" međutim izabrali su tri narodne skupine - Hrvate, Bošnjake (Muslimane) i Albance sa Kosova jer se to poklapalo s njihovim velikosrpskim planom. Kada su Hrvatsku napali, Hrvati su bili potpuno razoružani, a na međunarodnom planu uveden je embargo na uvoz oružja. Osjećajući se superiornima i bez mogućnosti da im "vanjske skupine" ili "žrtveni jarci" uzvrate Srbi su najprije izvršili agresiju na Hrvatsku, zatim Bosnu i Hercegovinu i na kraju na Kosovo. U sva tri slučaja koristili su etničko čišćenje i genocid odnosno masovna ubijanja. U sva tri slučaja različite institucije i pripadnici međunarodne zajednice bili su u najdramatičnijim trenucima pasivni promatrači (primjeri Ovčare u Vukovaru i Srebrenice u BiH to naročito potvrđuju). Budući da su se Srbi međusobno konformirali te pokoravali svome "vođi" Miloševiću, međunarodna zajednica bila pasivna, a "žrtveni jarci" nisu mogli uzvratiti, postavlja se logično pitanje nisu li time bili ispunjeni svi važni uvjeti iz teorijskog okvira za dogođeni genocid odnosno masovna ubijanja Hrvata, Muslimana i Albanaca u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu. Srpska konstrukcija obmana da su Hrvate ubijali radi osvete za Jasenovac ili radi spašavanja srpske manjine u Hrvatskoj (slična je Njemačkoj obmani iz Drugog svjetskog rata da su napali Češku radi spašavanja Njemaca iz Sudeta), a Muslimane i Albance

radi osvete za poraz na Kosovu polju 1471. također se uklapa u navedeni okvir. Odgovore na pitanja o međunarodnim krugovima koji su naročito podržavali ulogu međunarodne zajednice kao pasivnih promatrača moguće je pronaći kroz analizu njihovih pojedinačnih interesa prema očuvanju Jugoslavije i nakon raspada komunizma. U tom kontekstu može se promatrati i embargo na uvoz oružja iako se znalo da će svi osim Srba biti u inferiornom položaju, a Hrvati i Slovenci prvi pokušati ostvariti demokratsku neovisnost. A to je upravo bio okidač za događeni genocid opisan u ovom radu i mnogim drugim publikacijama, sukladan navedenom sociopsihologijskom teorijskom okviru.

LITERATURA

- Erber, R. (2002.), With a Clear Conscience: Lyng Self-Deception and Belief. In: S. L. Newman and R. Erber, (Eds.) *Understanding Genocide: The Social Psychology of the Holocaust*, Oxford University Press.
- Frey D., Rez H. (2002.), Population and Predators: Preconditions for the Holocaust From a Control-Theoretical Perspective Belief. In: S. L. Newman and R. Erber, (Eds.) *Understanding Genocide: The Social Psychology of the Holocaust* Oxford University Press.
- Mandel, D. R. (2002.), Instigators of Genocide: Examining Hitler From a Social-Psychological Perspective. In: S. L. Newman and R. Erber, (Eds.) *Understanding Genocide: The Social Psychology of the Holocaust*, Oxford University Press.
- Newman, S. L., Erber, R. (2002.), Epilogue: Social Psychologists Confront the Holocaust. In: S. L. Newman and R. Erber, (Eds.) *Understanding Genocide: The Social Psychology of the Holocaust*, Oxford University Press.
- Oyserman D., Lauffer A. (2002.), Examining the Implications of Cultural Frames on Social Movements and Group Action in Newman. In: S. L. Newman and R. Erber, (Eds.) *Understanding Genocide: The Social Psychology of the Holocaust*, Oxford University Press.
- Pavličević, D. (1993.), Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj 1793.-1993., "Društvena istraživanja", *Rat protiv Hrvatske*, Zagreb, ožujak-lipanj 1993.
- Rogić, I., Esterajher J., Knezović, Z., Lamza-Posavec V., Šakić, V. (1995.), *Progonstvo i povratak: Psiho-socijalne odrednice progonstva i mogućnosti povratka hrvatskih prognanika*, Zagreb.
- Rehak, D. (2002.), *Putevima pakla: kroz srpske koncentracijske logore u 21. stoljeće*, Zagreb.
- Šakić, V., Sedlar, S., Tojčić A. (1993.), Ratni zločin i zločin genocida u agresiji Srbije na Republiku Hrvatsku 1991., "Društvena istraživanja", *Rat protiv Hrvatske*, Zagreb, ožujak-lipanj 1993.